

3. Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist i napryamky zabezpechennya: [monohrafiya] / V. T. Shlemko, I. F. Binokko. – K.: NISD.–1997. – 144 s.
4. Abalkyn L. Y. Ékonomicheskaya bezopasnost Rossyy: uhrozy y ykh otrazhenye / L. Y. Abalkyn //Voprosy ékonomyky. — 1994. — № 12. — S. 4—13.
5. Varnaliy Z. S. Ekonomichna bezpeka Ukrainy: problemy ta priorytety zmitsnennya: monohr. // Z. S. Varnaliy, D. D. Burkalitseva, O. S. Sayenko. — K.: Znannya Ukrainy, 2011. — 299 s.
6. Byelyayev O. O. Ekonomichna polityka: Navch. posib. — // K.: KNEU, 2004. — 287 s.
7. M. Pohoretskiy, V. Shelomentsev Reyderstvo v Ukraini: problemy kryminalnoyi vidpovidalnosti // Yurydychnyy Radnyk, 2008. —№7. Rezhym dostupu: <http://www.yurradnik.com.ua/stride/ur/?m=archive&y=2008&mag=29&art=590>
8. Ekonomichna bezpeka derzhavy: sutnist ta napryamy formuvannya: monohrafiya / L. S. Shevchenko, O. A. Hrytsenko, S. M. Makukha ta in. / za red. d-ra ekon. nauk, prof. L. S. Shevchenko. — KH.: Pravo, 2009. — 312 s.
9. V.I. Lyashenko Instytutsiyni pastky perekhidnoyi ekonomiky // Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Seriya: ekonomichna. Vypusk 89-1. –Donetsk,DonNTU,2005.–s.178-184
10. Sumtsov V. H. Defformatsiya instytutsionalnoyi matrytsi v Ukraini // [Elektronnyy resurs] / V. H. Sumtsov, I. H. Fylyppova // Visnyk Skhidnoukrayinskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalya : zb. nauk. prats. №2 (156), ch. 1. – Luhansk : SNU im. V. Dalya, 2011. – 360 s. Rezhym dostupu: <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/3307/1/13.pdf>
11. Smymov A. Y., Rohozynskyy E. V. Vlyyanye tenevoy ékonomyky na obespechenye ékonomicheskoy bezopasnosti // Problemy sovremennoy ékonomyky. – 2008. – № 3 (27) [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupa: <http://m-economy.ru/art.php?nArtId=2107>.
12. Styhlyts Dzh.YU. - Ékonomyka hosudarstvennoho sektora. - M., YNFRA-M, 1997. - 720 s.

Рецензія/Peer review : 20.5.2014 р.

Надрукована/Printed :11.6.2014 р.

УДК 338.431:504(477)

О.А. ШУЛЬГА

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Розглянуто екологічну ситуацію в аграрному секторі економіки. Проаналізовано нормативно-правове забезпечення в сфері реалізації екологічної політики держави та визначено шляхи вирішення нагальних проблем у цій сфері.

Ключові слова: аграрний сектор, екологічна політика, нормативно-правове забезпечення.

OLGA ANTONOVNA SHULGA

National Pedagogical University MPDragomanov, Kyiv

ECOLOGICAL PROBLEMS OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL POLICY

We consider the ecological situation in the agricultural sector. Analysis of regulatory support in implementing ecological policy and identified solutions to current problems in this area

Assessment of ecological and man-made changes in land resources indicate that in terms of their territorial and productive exhaustion loss of humus in some regions may reach dangerous levels for food security. Results of the assessment of humus content in the soil Ukraine show that while maintaining the current level of action main factors (erosion, flooding, global climate change, etc.) the critical importance of soil fertility can be achieved already years 2030-2045, and in some areas still. To date, these problems have increased and genetically modified foods, the production of which the world is growing rapidly.

An important objective ecological policy is to spread ecological knowledge, environmental protection and promoting the use of energy-efficient technologies in production. These measures should be complemented by the introduction of ecological standards product quality, licensing land use, economic monitoring land fund, water and forest resources.

Key words: agriculture, ecological policy, regulatory support.

Постановка проблеми. На сьогодні у сфері охорони навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки в Україні відсутня ефективна система державного управління. Внаслідок цього повільно відбуваються заходи з модернізації технологічних процесів у економіці, що негативно впливає на природно-ресурсний потенціал країни, призводить до загострення екологічної ситуації в країні, погіршення здоров'я і зниження тривалості життя населення. Лише за останні 22 роки чисельність населення України зменшилася на 6,2 млн. осіб. Тому існує необхідність у чіткій та послідовній реалізації державної екологічної політики з метою переходу до екологічно орієнтованої моделі економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження питань екології, природокористування та екологічної політики зробили такі вчені, як В. Андрейцев, О. Велич, М. Данилишин, Н. Малишев, Ю. Шемшученко та ін. Однак, ряд питань є недостатньо висвітленими і вимагають подальшого поглибленого вивчення.

Мета статті – проаналізувати екологічну ситуацію в аграрному секторі економіки України, розглянути нормативно-правові акти в сфері реалізації екологічної політики держави та визначити основні шляхи вирішення нагальних проблем у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. За різними показниками, на території нашої країни щороку утворюється від 700 до 800 млн. т відходів. Їх загальний накопичений обсяг сягає 30 млрд. т, з них токсичних – 2,9 млрд т. А у регіонах і містах України, де зосереджена значна кількість гірничодобувних, металургійних, хімічних і нафтопереробних виробництв, граничні рівні забруднення навколишнього

природного середовища перевищують норму в рази. Тільки 15% жителів міст проживають в умовах незначного забруднення повітря, 52% – помірного, 24% – сильного і 8% – у край сильного забруднення.

Більша частина населення України використовує для життєвих потреб неякісну воду, що загрожує здоров'ю. Майже всі річкові басейни України є забрудненими або дуже забрудненими. Якість підземних вод унаслідок господарської діяльності також постійно погіршується. З екологічної точки зору вкрай незадовільним є стан підземних вод у Донецькому та Криворізькому регіонах. Водосховища на Дніпрі на сьогоднішній день є акумуляторами шкідливих речовин.

Основними чинниками забруднення ґрунтів є пестициди і важкі метали, які потрапляють у землю внаслідок виробничої діяльності підприємств паливно-енергетичного комплексу. Із загальної площі земельних ресурсів 40% відносяться до забруднених і 30% до дуже забруднених земель.

Ускладненню еколого-техногенного стану ґрунтів сприяє ще й те, що розораність агроландшафтів становить близько 35 млн га і є найвищою в Європі. Крім того, площі під луками майже втричі менші порівняно із середньоєвропейськими показниками, що знижує водозахисний потенціал ландшафтів. Унаслідок інтенсивного обробітку водозбірних площ за останнє сторіччя знищено близько 15 тис. малих річок, що суттєво погіршило природне дренажування прилеглих земель і збільшило їх регіональне підтоплення. При цьому середнє замулення безстічних водойм становило близько 1,5 м, що знизило рівень запасів поверхневих вод на 3 млрд. метрів кубічних.

Одним із головних чинників погіршення еколого-ресурсного стану земель в Україні є ерозія ґрунтів, економічні збитки від якої щорічно перевищують 9 млрд грн. Площа сільськогосподарських угідь, які зазнали згубного впливу водної ерозії, становить 13,3 млн га. У зональному вимірі найбільше деградованих і малопродуктивних орних земель зосереджено в Лісостепу, а з-поміж рівнинних територій – у зоні Степу.

Оцінки еколого-техногенних змін земельних ресурсів свідчать, що в умовах їх територіальної та продуктивної вичерпаності втрати гумусу у ряді регіонів можуть досягнути небезпечної рівня для продовольчої безпеки держави. Результати оцінки вмісту гумусу в ґрунтах України свідчать, що при збереженні сучасного рівня дії головних чинників дегуміфікації (ерозія, підтоплення, глобальні зміни клімату тощо) критичні значення рівня родючості земель можуть бути досягнуті уже 2030-2045 рр., а в окремих регіонах і раніше.

За оцінками Міністерства аграрної політики та продовольства України обсяги заходів із поліпшення земельних ресурсів є недостатніми і не відповідають масштабам деградаційних процесів. Унаслідок цього землеробство країни перебуває в умовах гострого дефіциту елементів живлення рослин, зумовленого низьким рівнем внесення добрив.

Починаючи з середини 90-х років, до забруднених повітря, води і землі додалися й генномодифіковані продукти харчування (ГМП), виробництво яких у світі стрімко зростає. Сьогодні біоіндустрія разом з біофармацевтикою за капіталізацією посідають третє місце серед провідних секторів світової економіки, поступаючись лише банківському та нафтогазовому секторам. Світовий ринок генно-інженерного посівного матеріалу у 2012 р. становив близько 15 млрд. дол.

Зі збільшенням випуску ГМП і відсутності правдивої інформації про ступінь її шкідливості, все більше держав встановлюють мораторій на імпорту такої продукції. У той же час зростає попит населення на чисту органічну продукцію. За даними Міжнародної федерації органічного руху, ринок екопродуктів зростає на 20% за рік.

Варто відмітити, що зростає попит на органічну продукцію і в Україні. З'являються магазини, де продаються продукти харчування, весь цикл виробництва яких передбачає повну відмову від використання ГМ-компонентів, пестицидів, мінеральних добрив, антибіотиків, гормонів росту, консервантів, смакових та інших добавок штучного походження. І хоча ціни на таку продукцію є вищими, проте обсяги їх продажу все рівно зростають. Якщо у 2008 р. екоринок в Україні оцінювався в 5,2 млн. грн., то у 2012 р. він досяг 60 млн грн, тобто виріс у 11,5 рази.

Крім того, в Україні зростає кількість сільськогосподарських підприємств, які сертифікують свою діяльність згідно з органічними стандартами. Якщо у 2005 р. діяло 72 сертифікованих екопідприємства, то у 2011 р. їх кількість збільшилася до 155. В Україні органічним способом уже вирощують зернові, олійні та бобові культури, починають вирощувати – овочі та фрукти.

Найвідомішими з органічних господарств в Україні є ПП «Агроєкологія» (Полтавська обл.), група компаній «Етнопродукт» (Чернігівська обл.), ТОВ «Галекс-Агро» (Житомирська обл.), «Органічне» господарство «Махаріші» (Херсонська та Миколаївська обл.), ТОВ «Жива земля Потугори» (Тернопільська обл.), «Царський садівник» (Київська обл.).

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, майже 70% вітчизняних товаровиробників постачають органічну продукцію за кордон (переважно в країни Євросоюзу, Росію, Ізраїль та Японію). Експорт становить близько 80-90%, решта потрапляє на внутрішній ринок як звичайна продукція, з якої лише 5-10% реалізуються у країні як «органічний продукт». Це пов'язано з тим, що якщо за кордоном націнка на екопродукти у середньому становить 15-30%, то в Україні вона може сягати 200-300% [1;3].

Уряд України на законодавчому рівні закріпив курс на підтримку розвитку органічного сільськогосподарського виробництва. Згідно з Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 р., планується довести обсяг частки екопродукції у загальному обсягу валової

сільськогосподарської продукції до 10%, передбачаються стимулювання ведення органічного сільського господарства, нормування розвитку органічного землеробства та створення системи його сертифікації. Відповідно до Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища України на 2011-2020 рр., передбачається створення умов для широкого впровадження екологічно орієнтованих та органічних технологій ведення сільського господарства, а також доведення їх використання на 2020 р. до 50% базового рівня. Залишається лише забезпечити виконання поставлених завдань. Адаже, наприклад, ще у травні 2007 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», який через відсутність належної організації та відповідного контролю фактично не виконується. В Україні досі немає реальної системи контролю ГМО, а також їх єдиного реєстру, грамотного маркування ГМО, ГМП і затверджених методик польових випробувань трансгенних ліній сільськогосподарських рослин. Усі процедури з детекції ГМО, навіть у лабораторіях, які пройшли акредитацію, не ліцензуються, як того вимагає Закон, тому всі висновки перебувають за межами правового поля.

Таким чином, зазначені вище проблеми у сфері забезпечення екологічної безпеки значною мірою зумовлені недосконалістю нормативно-правового забезпечення у цій сфері, низькою інституціональною спроможністю відповідних органів влади, недостатнім проведенням серед населення освітньої та просвітницької роботи та ін. У зв'язку з цим, у першу чергу в екологічній політиці необхідно звернути увагу на такі її складові, як: 1) дієвість законодавчої бази; 2) рівень пріоритетності державного управління; 3) міжнародна співпраця; 4) науково технічний прогрес (енергозберігаючі технології, маловідходні технології, альтернативні джерела енергії тощо); 5) екологічна освіта та екологічна культура.

Сьогодні стратегічними документами з питань екологічної політики держави є Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України до 2020 року» від 21 грудня 2010 року, Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 р., схвалена Кабінетом Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. № 880, розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки» № 577-р від 25 травня 2011 року.

У 2010 р. в Україні налічувалося 18 бюджетних цільових програм екологічного спрямування, серед яких: Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки, затверджена Законом України від 21.09.2000 р. № 1989-III, Програма реабілітації територій, забруднених внаслідок військової діяльності на 2002-2015рр., Програма «Українське вугілля», Програма комплексного розвитку українського Приднуав'я на 2004-2010 рр.

Уже сьогодні можна говорити про певні позитивні зміни у сфері реалізації екологічної політики. Так, зокрема, введено екологічний податок; серед пріоритетів підвищення конкурентоспроможності господарського комплексу країни виділено запровадження сучасних методів управління техногенними і природними ризиками; ключовими заходами екологічної політики є підвищення рівня екологічної безпеки, поліпшення екологічної ситуації, удосконалення регіональної екологічної політики.

Також протягом останніх років можна простежити позитивну тенденцію до збільшення частки фінансування державних цільових програм екологічного спрямування. Наприклад, у 2009 році «Національна програма екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води» була профінансована на 96,4 %, Комплексна програма захисту сільських населених пунктів і сільськогосподарських угідь від шкідливої дії вод на період до 2010 року та прогноз до 2020 року – на 96,2 %. Спостерігаються спроби систематизації та об'єднання програм для більш комплексного вирішення завдань охорони та відтворення довкілля [4, с.57].

Однак, аналіз виконання екологічних цільових програм в Україні свідчить про наявність суттєвих прорахунків при застосуванні їх як інструменту екологічної політики, а саме: а) спрямованість заходів на подолання наслідків, а не на превентивні заходи; б) відсутність надійного моніторингу та жорсткого контролю за ходом виконання державних цільових програм; в) недофінансування державних цільових програм, що призводить до розпорошення бюджетних коштів та суттєвого зниження ефективності; г) низький рівень узгодженості між різними програмами на фоні їх великої кількості [5].

Спираючись на досвід економічно розвинених країн, в основу екологічної політики потрібно покласти такі принципи, як:

- принцип профілактики, який полягає у тому, щоб уникнути загострення екологічних проблем;
- принцип відповідальності, який передбачає посилення відповідальності за забруднення навколишнього середовища;
- принцип кооперації, який полягає в тому, що у вирішенні екологічних питань повинні приймати участь держава, підприємці та громадяни.

У зв'язку з цим, необхідно розробити стандарти, які б регламентували рівень допустимих концентрацій забруднюючих речовин; види речовин, які заборонено викидати у води й повітря; надання ліцензій на викиди і захоронення; дозволів на використання сільськогосподарськими підприємствами лише тих технологій, які забезпечують мінімальні викиди шкідливих речовин у атмосферу тощо. Крім того, на законодавчому рівні необхідно встановити міру відповідальності власників потенційно небезпечних об'єктів та передбачити для них необхідність відшкодування збитків, які завдані суспільству забрудненням землі, повітря, води.

Науковці ж, у свою чергу, мають зосередити увагу на створенні нових перспективних технологій та моделей виробництва, які забезпечуватимуть зменшення споживання ресурсів, підвищення енергоефективності, усунення негативного впливу на довкілля. Доцільним є прийняття закону про екологічну освіту.

Усі вищеперелічені заходи спрямовані на те, щоб, з одного боку, сприяти використанню енергозберігаючих технологій у виробництві, а з іншого боку – стимулювати населення до економного використання енергоресурсів.

Оскільки результативність екологічної політики залежить від ефективності інструментів її практичної реалізації, то необхідно залучити весь спектр адміністративно-правових, економічних та соціально-психологічних важелів регулювання суспільних відносин для досягнення цілей екологічної політики. Серед них, безумовно, провідне місце мають займати економічні. Економічними інструментами екологічної політики держави є: гнучка податкова політика, пільгове кредитування, адресне державне субсидування, компенсаційні та стимулюючі виплати за вилучення орних земель з господарського обігу та їх наступне повернення, а також раціональне використання і відновлення водних і лісових ресурсів, стимулювання розвитку екологічно чистого виробництва тощо. Ці заходи мають доповнюватися впровадженням екологічних стандартів якості продукції, ліцензуванням господарського використання територій, економічним моніторингом земельного фонду, водних і лісових ресурсів.

Висновки. На сьогоднішній день в Україні є необхідність у чіткій та послідовній реалізації державної політики у сфері забезпечення екологічної безпеки, з метою переходу до екологічно орієнтованої моделі ринкової економіки. Важливим завданням екологічної політики є поширення екологічних знань, збереження довкілля та стимулювання використання енергозберігаючих технологій у виробництві. Крім того, в основу екологічної політики мають лягти такі принципи, як принцип профілактики, принцип відповідальності та принцип кооперації.

Література

1. Від практики реалізації природоохоронних заходів до екологічної політики в Україні: шляхи і проблеми / В. Г. Потапенко, А. Б. Качинський [та ін.]; за ред. Ю. М. Скалецького, В.Г. Потапенко. – К.: НІСД, 2011. – 31 с.
2. Тарасова В. В. Оцінка впливу екологічного стану довкілля на здоров'я населення / В. В. Тарасова // Агросвіт. – 2013. – №13. – С. 3-6.
3. Оскольський В. В. Екологічно чисте виробництво: економічні та організаційні аспекти управління якістю продукції / В. В. Оскольський // Економіка України. – 2013. – №11. – С. 4-12.
4. Фролова А. В. Екологічна політика держави та її правове забезпечення / А. В. Фролова // Агросвіт. – 2013. – №11. – С. 54-60.
5. Якушенко Л. М. Щодо напрямків підвищення ефективності виконання загальнодержавних програм у природоохоронній сфері. Інформаційно-аналітична довідка / Л. М. Якушенко, Л. Д. Яценко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/article/537/>

References

1. The practice of implementing environmental measures to ecological policy in Ukraine : problems and ways / V. G. Potapenko , A. B. Kaczynski [et al.]; Ed. M. Skaletskogo, V. G. Potapenko . – K.: NISS , 2011. – 31 p.
2. Tarasov V. V. Ecological impact assessment of the environment on human health / V. Tarasov // Agrovit . – 2013 . – № 13. – S. 3-6.
3. Oskol V. Ecologically clean production: economic and organizational aspects of quality management / V. Oskol // Economy of Ukraine . – 2013 . – № 11. – P. 4-12.
4. Frolov A.V.Ecological policy the state and its legal support/ A.V.Frolov // Agrovit. – 2013 . – № 11. – P. 54-60 .
5. Yakushenko L. As for ways to increase the efficiency of national programs in the environmental field: Informational and analytical / L. M. Yakushenko , L. D. Yatsenko [electronic resource]. – Mode of access : <http://www.niss.gov.ua/article/537/>

Рецензія/Peer review : 17.4.2014 р.

Надрукована/Printed :11.6.2014 р.

Рецензент: завідувач кафедри економічної теорії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, д.е.н., професор Страшинська Л. В.